

ADRIAN ANDRZEJ WASZKIEWICZ
UNIwersytet Medyczny w Białymstoku

TEMATYKA WARTOŚCI Z PERSPEKTYWY PSYCHOLOGICZNEJ — PRZEGLĄD TEORETYCZNY

Świat, który nas otacza, jest światem wartości. Wyróżnić w nim można, wedle różnych poglądów, wiele rodzajów wartości, są to: wartości moralne, społeczne, ekonomiczne, estetyczne, prawne, naukowe, religijne oraz wiele innych. Zdecydowana większość osób posługuje się wartościami jako wyznacznikami standardów egzystencji, społecznego współżycia, spokoju ducha i harmonii czy recepty na udane życie. Wszystkie te wartości, którymi posługuje się człowiek, tworzą system określany mianem sieci wartości. Jeżeli natomiast jednostka przedkłada pewne wartości nad inne, występuje wtedy u niej hierarchia wartości, czyli pewna ich gradacja [Oleś, 2002]. Sam termin wartości jest bardzo wieloznaczny.

Ludzie od wieków interesowali się tematyką wartości, pragnęli poznać ich naturę, moc oddziaływania na człowieka oraz ująć je w spójną i klarowną klasyfikację. Platon wyodrębnił trzy uniwersalne, najwyższe i najbardziej absolutne wartości: Prawdę, Piękno i Dobro. Uważał on, iż pozostałe wartości jak miłość, uczciwość czy cnota są podrzędnymi w stosunku do tej najwyższej i najbardziej podstawowej, ludzkiemu istnieniu triady. Poglądy Platona były rozwijane i z małymi modyfikacjami przetrwały do XIX wieku, kiedy to powstała nauka o wartościach — aksjologia. Od tego czasu badacze tworzą definicje wartości, w nadziei kompletnego opisanie zjawiska [Hołyst, 1990]. Własne definicje podawał np. Szczepański [za: Gasiul, 1987], według którego wartość „jest to dowolny przedmiot materialny, lub idealny, idea lub instytucja. Przedmiot rzeczywisty czy wyimaginowany, w

stosunku do którego jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisują mu ważną rolę w swoim życiu i dążenie do jego osiągnięcia odczuwają jako przymus”. Wartość w ujęciu Kluckhohna jest jednostkowym przeżyciem i wpływa w dużym zakresie na wybór celów oraz sposobów ich realizacji. Tatarkiewicz [2008] z kolei uważał, iż „zdefiniowanie wartości jest trudne, jeśli w ogóle możliwe (...). To, co wygląda na definicję wartości, jest raczej zastąpieniem wyrazu przez inny wyraz mniej więcej to samo znaczący na przykład dobro. Albo jest omówieniem”.

Pojęcie wartości jest pojęciem wieloaspektowym. Występuje tu ogromna różnorodność w klasyfikowaniu oraz definiowaniu wartości. Można też rozpatrywać wartości jako system ożywiony. Jako zinternalizowane przez człowieka przeświadczenie, iż dany stan rzeczy jest pod wieloma względami lepszy niż stan konkurencyjny — tak wartości rozumie np. Rudniański [1982]. Z kolei Elizur i wsp. [2008] uważają, iż wartości to pożądane stany, obiekty, cele lub zachowania uważane z podstawę do oceny specyficznych sytuacji oraz podejmowania decyzji o kierunku zachowaniu w stronę bardziej wartościowego.

Maria Misztal [1980] wśród licznych definicji wartości wyróżniła trzy kategorie definicji, są to:

- definicje psychologiczne, w których wartości traktuje się jako zjawiska indywidualne,
- socjologiczne, w których wartościom nadaje się wymiar społeczny,
- kulturowe, które akcentują uniwersalny wymiar wartości, które są powszechne w społecznościach.

Obecnie powszechnie wartościom przypisuje się następujące cechy [Schwartz, Bilski, 1987]:

- wartości są pojęciami lub przekonaniami,
- są niejako celami ludzkiej egzystencji lub zachowań,
- są ponadsytuacyjne,
- kierują procesami wyboru i ocen,
- są uporządkowane w hierarchię,
- wartości są preferencjami, niosą informację o wartościowości danego przedmiotu ,

- są świadome,
- są traktowane jako cechy osobowości, ze względu na swoją stałość,
- istnieją jednostkowe lub grupowe interesy, którym służą realizację pewnych wartości,
- ludzie kierują się wartościami by osiągać cele zgodne z ich interesami.

W literaturze przedmiotu można zauważyć trzy podejścia do terminu wartość, są to:

- wartości subiektywne — zależą od użyteczności i jest cechą przedmiotów, stanów, zdarzeń;
- wartości przedmiotowe — są cechami danego przedmiotu lub zdarzenia, jest stała i nie zależy od potrzeb i celów człowieka;
- wartość podmiotowa — jest cechą człowieka, który wyznaje lub też uważa pewne wartości za własne, do których się stosuje i propaguje [Brzozowski, 2007].

Podejścia te zasadniczo determinują ujęcie wartości, brak jest spójnej, ogólnej i zaakceptowanej przez ogół badaczy, psychologicznej koncepcji wartości.

W naukach społecznych przyjmuje się założenie o subiektywizmie pojęcia wartości. Traktuje się je jak cechę ludzką i tylko w interakcji człowiek — otoczenie wartości powstają i mają zastosowanie. To człowiek ocenia i wartościuje, są one wytworem jego aktywności i egzystencji. Pełnią liczne funkcje regulacyjne, regulują zaspokajanie potrzeb, określają ich pierwszeństwo i gradację, wpływają na rodzaj aktywności i wybór celów ale także są wykorzystywane do autoewaluacji, oceny innych i otoczenia [Stępień, 1995; Kowalik, 2000].

Wartości w kontekście psychologicznym są rozpatrywane w następujących znaczeniach:

- wartościowe jest to, co jest godne pożądania;
- wartości i wartościowanie wpływają na selekcję motywów;

- wartości są czynnikami wpływającymi na wybór celów oraz sposobów ich realizacji.

W psychologii wartości traktowane są jak zjawiska psychiczne o charakterze poznawczym [Gajda, 1997].

Ludzie z racji swojej niepowtarzalności różnią się między sobą w preferowanych wartościach. Zróżnicowanie to można wytłumaczyć za pomocą odwołania się do czterech grup czynników [Brzozowski, 2007]:

1. biologicznych — mogłyby wyjaśniać istnienie wartości w ludzkich umysłach oraz uniwersalne podobieństwo w wartościach ludzi jako gatunku;
2. kulturowych — wpływałyby na kształtowanie i przyswajanie wartości i ich hierarchii u ludzi żyjących w tym samym kręgu cywilizacyjnym;
3. grupowych —decydowałyby o podobieństwie wartości w obrębie grup jak rodzina, szkoła, grupa przyjaciół;
4. indywidualnych — określałyby niepowtarzalność genetyczną każdej jednostki oraz wpływ indywidualnych doświadczeń na kształtowanie się jej hierarchii wartości.

Nie ma zgody co do odpowiedzi na pytanie, dlaczego wartości są istotne w życiu człowieka. Rogers [2002] twierdził, iż nic nie niesie w sobie żadnej wartości. Wartości są nadawane przez jednostkę w celu utrzymania *self*, czyli spójnego obrazu Ja.

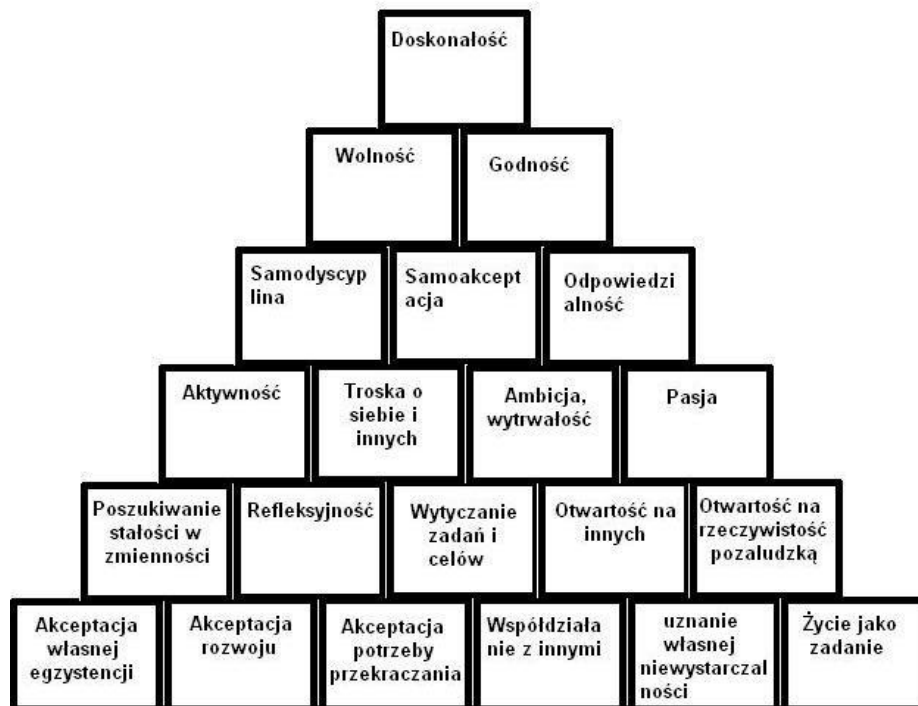
Maria Misztal [1980] proponuje ujęcie wartości w kontekście psychologicznym w następujący sposób jako:

- wartość traktowaną jako element systemu przekonań jednostki. To podejście określa wartość jako zjawisko psychiczne o charakterze poznawczym. Wartość w tym ujęciu to wybór lub postawa względem pewnych stanów lub działań. Proces wartościowania w tym przypadku jest całkowicie subiektywny względem wartościującej jednostki;

- przekonanie innych ludzi o działaniach, stanach, przedmiotach godnych pożądania;
- rzecz lub przedmiot, który zaspokaja potrzeby jednostki. Przedmioty w tym ujęciu są wyposażone w pewne cechy, które mogą być w danych okolicznościach i czasie pożądane przez ludzi;
- obserwowane zachowanie jednostki. To podejście utożsamia wartości z działaniem. Ujmują one działanie jako jedyną dostępną obserwatorowi formę przejawiania się wartości.

Wartości nabywane są przez jednostki w drodze internalizacji ze społecznego otoczenia jednostki. Internalizacja ma charakter selektywny, niektóre wartości mogą zostać przyswojone, a inne nie [Gołaszewska, 1990]. Stan psychiczny, wyposażenie biologiczne i psychiczne, a także predyspozycje i doświadczenia wpływają na wybór i kształtowanie się jednostkowej hierarchii wartości [Hołyst, 1990].

Wartości kierują życiem jednostek i społeczeństw. Wyznaczają pewne standardy postępowania. Określają co jest pożądane, wpływają na wybory i preferencje. Są ułożone hierarchicznie [Rokeach, 1973; Schawrtz, Bilsky, 1987]. Wartości niższe mogą uczestniczyć w realizacji wartości wyższych, absolutnych. Służą jako kryteria wartościowania świata, tego co pożądane i tego co nie chciane.

Rycina 1. Piramida wartości wg Gołaszewskiej. Źródło: Gołaszewska, 1990.

Ludzie z małym wglądem i niedostateczną introspekcją zwykle preferują wartości społecznie cenione — służy to autopromocji i autoprezentacji, a także lepszemu przystosowania społecznego. Znany jest także istotny wpływ wartości na podtrzymywanie i uzasadnianie postaw [Schwartz, 2001]. Wartości różnią się od postaw tym, iż są bardziej ogólne i abstrakcyjne, a także tym że postawy nie tworzą hierarchii [Brzozowski, 2007].

Wartości mogą pełnić szereg funkcji w życiu człowieka [Konstańczyk, 2000]:

- są standardem w wyborze aktywności ludzkiej;
- scalają społeczności które wyznają te same standardy;
- określają naszą indywidualność.

Wartości, które są wyznawane i stosowane przez jednostkę, zapobiegają zachowaniom, które stoją z nim w niezgodzie [Bandura, 1986].

Pośród wyznaczników własnej tożsamości ludzie często identyfikują wyznawane przez nich wartości. Systemy wartości grają znaczną rolę w procesie tworzenia znaczeń odnoszących się do siebie oraz świata. Wpływają też na zaangażowanie w działanie oraz rodzaj celów na których jednostce zależy. Pomagają jednostce określić sens życia oraz warunkują zdrową osobowość [Czapiński, 1985]. Według podejścia subiektywnego, wartość jest rezultatem procesu wartościowania, czyli aktywnego nadawania wartości rzeczom lub innym zdarzeniom przez człowieka [Oleś, 2002].

Orientacja na wartości jest niezbędna w procesie adaptacyjnym. Przedmiotem wartościowania może być niemal wszystko — każdy obiekt, zdarzenie, osoba, sytuacja. Nadawanie wartości może mieć charakter pierwotny w stosunku do poznania. Ludzie w ciągu życia zmieniają swoje systemy wartości, rozwijają je, doskonalą. Wartości postrzegane są przez jednostki jak konsekwencje ich doświadczeń. Ludzie nabywają je w drodze modelowania, uczą się od rodziców, nauczycieli, bliskich [Ostrowska, 1994; Chmielnicki, 1999].

Jednostka w toku samorozwoju, powinna tak rozwijać się wraz ze swoim systemem wartości, by osiągnąć pełnię człowieczeństwa, które to wyraża się harmonią w sferze psychicznej, biologicznej, afektywnej i społecznej [Konstańczyk, 2000; Ostrowska, 1994].

Brak ustrukturalizowanego systemu wartości jednostki ma negatywne dla jej funkcjonowania psychicznego skutki. Może grozić dezintegracją „Ja” oraz rozpadem więzi łączących jednostkę ze społeczeństwem [Maslow, 1986; Schwartz i wsp., 2000].

Ludzie samodzielnie wykraczają poza informacje które posiadają, organizują posiadaną wiedzę, kierują swoim zachowaniem. W ten sposób kształtują się dążenia i aspiracje. Dlatego jednostka porusza się pomiędzy dwoma jakościami: obiektywną — zakotwiczoną w naturze rzeczy, oraz subiektywną — czyli taką którą odbiera przez zmysły. Poprzez subiektywizację tworzymy w umyśle, pojęciowy obraz świata. Tworzy się też nasz emocjonalny stosunek do rzeczywistości. W ten sposób wartościujemy, pewne elementy świata pozytywnie i negatywnie. Nadajemy wartości rzeczom obiektywnym ze względu na ich przydatność w naszej realizacji [Gajda, 1997; Konstańczyk, 2000].

Problematyka wartości w perspektywie psychologicznej doczekała się licznych typologii. Wojciszke [Gołaszewska, 1990] podzielił wartości według dymensji pozytywne-negatywne. Z kolei Gajda [1997] dokonał dychotomicznego podziału wartości według kilku kryteriów:

1. ze względu na materię wartości: materialne — duchowe,
2. ze względu na zasięg: uniwersalne — jednostkowe,
3. ze względu na czas trwania: historyczne — aktualne,
4. ze względu na trwałość: trwałe — chwilowe,
5. ze względu na sferę zaangażowania: uczuciowe — intelektualne,
6. ze względu na ogólną ocenę: pozytywne — negatywne.

Jednym z najbardziej doniosłych podziałów wartości jest podział na wartości subiektywne i obiektywne. Wartości subiektywne nie istnieją rzeczywiście, są nadawane przedmiotom, zdarzeniom, sytuacjom przez podmiot uczestniczący w nich. Z kolei wartości obiektywne są zakotwiczone w otaczającym nas świecie. Są niezależne od działań podmiotu, istnieją samodzielnie oraz mają charakter uniwersalny [Brzozowski, 1996].

Z kolei Gołaszewska [1990] dokonała podziału wartości na:

- wartości witalne — warunkujące bezpośrednią egzystencję człowieka;
- wartości techniczne — to, co jest sposobem realizacji użyteczności;
- wartości moralne — to, co jest użyteczne ze względu na harmonię osób z otoczeniem;
- wartości osobowe — to, co służy jednostkom;
- wartości poznawcze — to, co koniecznie, by rozpoznać co jest użyteczne a co bezużyteczne;
- wartości kulturowe — to, co pożyteczne dla zaspokojenia potrzeb ideowych, religijnych i etycznych;
- społeczne — to, co ułatwia bycie razem i służy organizowaniu współżycia.

Innym ważnym zróżnicowaniem jest oddzielenie wartości relatywnych od absolutnych. Wartości relatywne, czyli względne, są

zależne od czegoś innego niż one same, ich wartościowość opiera się na czymś spoza nich. Wartości bezwzględne, absolutne, stanowią aksjologiczną podstawę życia ludzkiego. Ludzie poświęcają swój czas, zdrowie, wolność, a nawet życie dla prawdy, dobra, sprawiedliwości, świętości [Ostrowska, 1994].

Obecnie w psychologii brak jest ogólnej zgody w definiowaniu wartości oraz jakiejś wiodącej teorii w tym zakresie. Jedną z pierwszych i najbardziej doniosłych teorii wartości, została stworzona przez Schelera, według tego badacza istnieje nadrzędna, uniwersalna hierarchia wartości dla całej ludzkiej populacji. Jest to forma wzorca, idealnej matrycy, która odciska się na indywidualnych wzorcach wartości. Według Schelera, istnieje pięć podstawowe grupy wartości, są to: a) religijne, b) duchowe (składające się z piękna, prawdy i dobra), c) witalne, d) utylitarne i e) hedonistyczne [Scheler, 1977].

Wartości te tworzą kontinuum. Wartościami znajdującymi się najniżej są wartości hedonistyczne, czyli wartości skupiające się na odczuwaniu przyjemności. Wyższe od wartości hedonistycznych znajdują się wartości utylitarne, cywilizacyjne, takie z których jednostka może czerpać doraźne korzyści. Nad wartościami utylitarnymi górują wartości witalne, biologiczne takie jak zdrowie, poczucie mocy i chęci życia. Na wyższym szczeblu znajdują się wartości duchowe, czyli dobro, prawda, piękno. Wartościami najwyższymi są wartości religijne, które są przypisane tylko ludziom [Brzozowski, 1992; 2002].

W toku rozwoju człowieka, jego dojrzewania społecznego, osobowościowego, emocjonalnego i poznawczego odkrywa on przedstawioną wyżej strukturę wartości, a ona bardziej odciska się na jego indywidualnej hierarchii wartości [Brzozowski, 2002, 2005, 2007; Gasiul, 1987]. Jako zasadę powyższego podziału wartości, Scheler [1977] wykorzystał następujące cechy: czas trwania (wartości trwałe są lepsze od przemijających), zasięg (określa, jak wiele osób może uczestniczyć w wartości bez jej umniejszenia), niezależność (wyższa wartość nigdy nie jest podstawą niższej), głębia zadowolenia (im pełniejsze jest doświadczenie wartości, tym wartość ta jest wyższa).

Generalnie, kobiety, ludzie bardziej wykształceni oraz osoby starsze są bardziej zsocjalizowane, nastawione prospołecznie i ich hierarchia jest bardziej podobna do wzorca zaproponowanego przez

Schelera [Brzozowski, 2005, 2007; Konstańczyk, 2000]. W ujęciu Schelera życie człowieka jest procesem realizowania wartości, od tych najniższych — hedonistycznych do wartości najwyższych — religijnych. Odkrywanie, przyjmowanie i stosowanie wartości w życiu jest celem wychowywania i najlepszą drogą samodoskonalenia.

W ujęciu Rokeacha wartość to „trwałe przekonanie, że określony sposób postępowania lub ostateczny stan egzystencji jest osobiście lub społecznie preferowany w stosunku do alternatywnego sposobu postępowania lub ostatecznego stanu egzystencji” [1973, 5]. Tak ujęte wartości tworzą uporządkowany system, który jest trwałą hierarchiczną, organizacją przekonań o preferowanych sposobach postępowania, znajdujących się na kontinuum subiektywnej ważności. Umieszczenie wartości w systemie, pewnej hierarchii, decyduje o podatności na zmianę danej wartości. Jeżeli wartość położona jest bardziej centralnie w układzie wartości, to jest bardziej odporna na zmiany. Rokeach [1978] oszacował listę wartości na ilość skończoną, ocenił w przybliżeniu ich ilość na około osiemdziesiąt. Wszyscy ludzie cenią podobne wartości, niezależnie od długości i szerokości geograficznej, czasu i usposobienia ludzi. Sądził, iż wartości są pojęciami lub przekonaniami, należącymi do niejednorodnych klas [Oleś, 2002]. Wartości tworzą pewien, zorganizowany hierarchiczny system. System wartości wchodzi w skład ogólnego systemu przekonań człowieka. Rokeach [1978] sformułował swoją teorię wartości i systemu przekonań na podstawie dziesięciu podsystemów: 1) przekonania na temat własnego ja; 2) podsystem wartości ostatecznych; 3) podsystem wartości instrumentalnych; 4) podsystemy postaw; 5) pojedyncze postawy; 6) przekonania i własnych przekonaniach; 7) przekonania o postawach osób znaczących dla jednostki; 8) przekonania o wartościach osób znaczących; 9) przekonania o zachowaniach osób znaczących dla jednostki; 10) przekonania o zachowaniu się obiektów fizycznych.

Podzielił wartości na instrumentalne i ostateczne. Wartości instrumentalne najczęściej przyjmują formy przymiotnikowe, prowadzą do osiągnięcia wartości ostatecznych, natomiast wartości ostateczne określają stany finalne dążeń ludzkich. Oba te rodzaje wartości można jeszcze podzielić ze względu na to czy dotyczą jednostki, czy ogółu społeczeństwa. Wartości instrumentalne dzielą się na: wartości kompetencyjne — skupione na własnej osobie oraz

wartości moralne — zorientowane na innych. Wartości ostateczne dotyczące jednostki zostały nazwane wartościami osobistymi, a te skupiające się na innych wartościami społecznymi [Oleś, 2002].

Wartości to połączonego wyniku oddziaływania na jednostkę sił społecznych i psychicznych — społecznych, ponieważ społeczeństwo i jego instytucje socjalizują jednostkę, by dla wspólnego dobra uwewnętrzniła powszechnie podzielane koncepcje na temat tego, co pożądane; psychicznych, ponieważ indywidualne motywacje wymagają poznawczej ekspresji, uzasadnienia i perswazji w społecznie akceptowanych kategoriach [Rokech, 1973, 29].

Wobec powyższego wartości są reprezentacją osobistych i społecznych pożądanych wersji społecznych wymagań i indywidualnych potrzeb [Oleś, 2002]. System wartości jest trwałą strukturą, spajającą zachowanie i procesy poznawcze człowieka. Rokeach utożsamia wartości z kryteriami wyznaczającymi preferencje celom jak i środkom realizującym te cele [Czerniawska, 2002].

Wartości instrumentalne mogą mieć względny charakter tzn. dla niektórych być wartościami ostatecznymi. Podobnie wartości ostateczne dla niektórych mogą być postrzegane jako instrumentalne [Rokeach, 1973, 1978]. Wartości instrumentalne wywierają wpływ na procedurę i ogólny przebieg działania, natomiast wartości ostateczne mają znaczący wpływ dla końcowego wyniku.

Według Kluckhohna [Brzozowski, 2007; Kluckhohn, 1951/1961] wartości są konstruktami o charakterze społecznym. Kluckhohn podkreśla wagę wartości moralnych jako szczególnie odnoszących się do ludzi i środowiska społecznego. Wartości mogą przejawiać się w ideach, symbolach, mogą mieć też charakter normatywny i mieć moc regulacji zachowań ludzi w środowisku społecznym. Kluckhohn podaje taką definicję wartości:

Dana wartość jest pojęciem dokładnie określonym, czasem nieprecyzyjnym, wyróżniającym dla jednostki bądź charakterystycznym dla grupy i dotyczą tego, co jest godne pożądania; wpływa ona na dokonanie wyborów pomiędzy dostępnymi sposobami, środkami i celami działania [1951/1961, 395].

Wartości według Kluckhohn [1951/1961] łączą w sobie elementy afektywne (wartości mogą być pożądane), poznawcze (pojęcie) i wolicjonalne (należy dokonywać wyboru). Pojęcie wartości

jest pojęciem abstrakcyjnym, zostało stworzone dla opisu zachowań ludzkich i jest wytworem kultury. Wartość jest preferencją czegoś, co daje się usprawiedliwić w kategoriach moralnych, racjonalnych oraz estetycznych. Są uniwersalne dla społeczności, lecz każda jednostka poddaje je indywidualnej ocenie — wtedy wartości stają się składnikami ego i superego, wpływają na poczucie tożsamości i oddziałują na motywację.

Podając klasyfikację wartości Kluckhlon [1951/1961] podał też kilka wymiarów, według których wartości te są skupione:

1. Wymiar modalności obejmuje przeciwstawne wartości: Pozytywne i Negatywne.
2. Wymiar treści prezentuje wartości: Estetyczne, Poznawcze i Moralne.
3. Wymiar intencji dzieli wartości na Ostateczne (wartości celu) i Instrumentalne (wartości środka do celu).
4. Wymiar ogólności dokonuje dychotomicznego podziału na wartości Specyficzne (np. powszechne tylko dla pewnych grup lub subkultur) i Ogólne (dla ogółu ludzkości).
5. Wymiar intensywności, wartości różnią się siłą ich oddziaływania na ludzkie zachowania.
6. Wymiar wyrazistości, stanowiący kontinuum od wartości jasno określonych do ukrytych.
7. Wymiar zasięgu, porządkujący wartości na biegunach indywidualne — uniwersalne.
8. Wymiar zorganizowania, czyli uporządkowanie wartości hierarchicznie o najważniejszych do mniej istotnych.

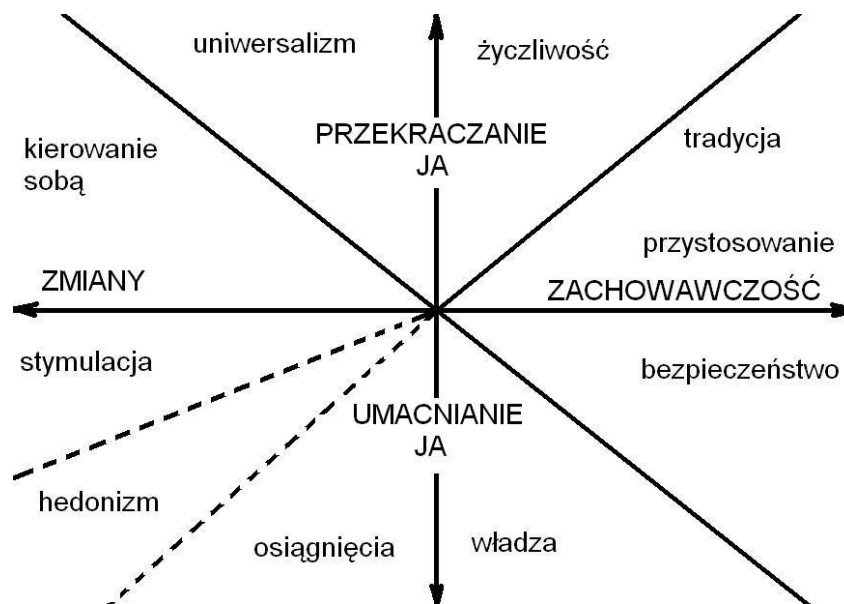
Teoria Kluckhohna ma dziś wartość raczej historyczną, pomimo tego jest jeszcze stosowana przez wielu badaczy. Nowsze podejście prezentuje poniżej przedstawiona koncepcja wartości Schwartza. Swoją teorię S. H. Schwartz oparł na teorii Rokeacha, za nim stwierdził też, iż liczba wartości jest skończona oraz są one powszechne dla wszystkich ludzi. Wartości są przekonaniem, które to pełni funkcję zasad i standardów pomocnych ludziom w selekcji i ocenie rzeczywistości [Bilsky, Schwartz, 1994; Brzozowski, 2002].

Wartości w tej teorii traktowane są jak pewne reprezentacje poznawcze i są uporządkowane według dwóch zasad: 1) treściowego podobieństwa (wartości podobne znajdują się blisko siebie, niepodobne są oddalone) oraz 2) zgodności — niezgodności. Aby uporządkować wartości, Schwartz posłużył się trzema kryteriami: cele (instrumentalne i ostateczne), interesy oraz motywacje.

Według sfer motywacyjnych Schwartz [2001] podaje 10 typów wartości są to:

- a) życzliwość — podtrzymywanie i umacnianie pomyślności osób bliskich;
- b) tradycja (*tradition*) — przywiązanie do kulturowych i religijnych obyczajów i idei;
- c) przystosowanie (*conformity*) — powstrzymywanie się od społecznie nieakceptowanych odruchów i działań;
- d) bezpieczeństwo (*security*) — ochrona siebie, związków i społeczeństwa, harmonia i stabilność;
- e) władza (*power*) — kontrola nad ludźmi i zasobami, status społeczny i prestiż;
- f) osiągnięcia (*achievement*) — umiejętności ujawnianie zgodnie ze standardami społeczeństwa;
- g) hedonizm (*hedonism*) — przyjemność, gratyfikacje;
- h) stymulacja (*stimulation*) — podniecenie, nowość, ekscytujące i pełne zmian życie;
- i) kierowanie sobą, samodzielność (*self-direction*) — niezależność myślenia i sądów, samodzielność;
- j) uniwersalizm (*universalism*) — zrozumienie, uznanie, tolerancja i ochrona ludzi i przyrody [Martynowicz, 2004].

Wymienione wartości można uporządkować i nadać im strukturę kołową:

Rycina 2. Uporządkowanie wartości według Schwartza w dwuwymiarowej przestrzeni. Źródło: Brzozowski, 2002.

Według Schwartza, dziesięć wyodrębnionych przez niego kategorii wartości wynika z trzech warunków przetrwania: biologicznych potrzeb jednostki, wymaganych interakcji społecznych oraz potrzeby przeżycia grup [Baltes, Gluck i Kunzman, 2002]. Niezwykle istotne, według Schwartza jest skoordynowanie i wyważenie ról pomiędzy wartościami służącymi ja oraz służącym innym. Jest to główny warunek pozytywnego rozwoju dobrostanu. Wartości są składnikiem tożsamości, są stałe w dość długich przedziałach czasowych, wywierają znaczny wpływ na zachowanie się osób [Martynowicz, 2004].

Teoria zaproponowana przez Schwartza jest niezwykle istotna, definiuje on wartość jako: „a) pojęcia lub przekonania, b) odnoszących się do pożądanego stanów finalnych lub zachowań, c) przekraczających konkretne sytuacje, d) kierujących wyborem i oceną zachowania oraz wydarzeń, e) są uporządkowane według ich względnej ważności” [Oleś, 2002].

Nie jest to pełny i w zupełności wyczerpujący przegląd psychologicznego spojrzenia na problematykę wartości i aksjologii. Tematyka wartości jest niezwykle szerokim obszarem badań i dociekań

wielu badaczy, zaproponowana tutaj perspektywa spojrzenia na wartości przez pryzmat jednostki oraz jej odczuć i doznań, pozwala na przeorientowanie teoretycznych dociekań aksjologicznych na bardziej jednostkowe i indywidualistyczne traktowanie wartości. We współczesnej psychologii tworzy się wiele narzędzi psychometrycznych do pomiaru hierarchii wartości oraz ich wpływu na funkcjonowanie i dobrostan jednostek.

Zaprezentowany przegląd koncepcji wartości ma także znaczenie w praktyce psychoterapeutycznej. Psychoterapia jest ujmowana jako dziedzina wiedzy naukowej i praktyki klinicznej stosowana w procesie leczenia wielu zaburzeń sfery psychicznej. Pośród wielu podejść psychoterapeutycznych, ma swoje miejsce także aksjoterapia. Aksjoterapia jest podejściem psychoterapeutycznym, w którym pacjenta/klienta traktuje się podmiotowo, akcentując jego wartości oraz zasoby, w atmosferze wolnej od osądu oraz obciążeń socjo-kulturowych. Proces terapeutyczny przebiega na zasadzie dialogu terapeuty i pacjenta/klienta oraz uzyskiwania zmiany intrapsychicznej oraz odnajdywania wartości i sensu, osoby uczestniczącej w psychoterapii. Aksjoterapia jest także procesem poszukiwania prawdy o wartościowym życiu. Jest rzeczą powszechnie znaną, że zdrowie psychiczne oraz subiektywnie ujęte samopoczucie zależy także od systemu wartości, który jednostka posiada. Aksjoterapia jest procesem poszukiwania i identyfikowania rzeczy ważnych i istotnych dla jednostki. Warunkuje to ogromne znaczenie, jakie wartości mają dla życia jednostek i społeczeństw.

BIBLIOGRAFIA

- P. B. Baltes, J. Gluck, U. Kunzman, *Wądrość. Jej struktura I funkcje w kierowaniu pomyślnym rozwojem w okresie całego życia*, [w:] J. Czapiński [red.], *Psychologia pozytywna*, Warszawa 2002, s. 117–146.
- A. Bandura, *Social foundation of thought and actions: a cognitive social theory*, New York 1986.
- W. Bilsky, S. Schwartz, *Values and personality*. *European Journal of Personality*, 1984, 8 [3], s. 163–181.
- P. Brzozowski, *Hierarchia wartości Maxa Schelera. Teoria a fakty empiryczne*, *Przegląd psychologiczny*, 1992, 35 [3], s. 329–338.
- P. Brzozowski, *Skala Wartości [SW]. Polska adaptacja Value Survey M. Rokeacha*, Warszawa 1996.
- P. Brzozowski, *Uniwersalność struktury wartości: Koncepcja Shaloma H. Schwartz*, *Roczniki Psychologiczne*, 2002, 5, s. 27–56.
- P. Brzozowski, *Uniwersalna hierarchia wartości- fakt czy fikcja?*, *Przegląd Psychologiczny*, 2005, 48: 3, s. 261–276
- P. Brzozowski, *Wzorcowe hierarchie wartości*, Lublin 2005.
- A. Campbell, P. E. Converse, W. L. Rodgers, *The quality of American life: Perceptions, evaluations, and satisfactions*, New York 1976.
- A. Chmielecki, *Rzeczy i wartości*, Warszawa 1996.
- J. Czapiński, *Wartościowanie — zjawisko inklinacji pozytywnej*, Warszawa 1985.
- M. Czerniawska, *Empatia a system wartości*, *Przegląd Psychologiczny*, 2002, 45 [1], s. 7–18.
- D. Elizur, J. Kantor, E. Yaniv, A. Sagie, *Importance of life domains in different cultural groups*, *American Journal of Psychology*, 2008, 121, s. 35–46.
- J. Gajda, *Wartości w życiu człowieka*, Lublin 1997.
- H. Gasiul, *Formalne cechy systemu wartości jako wskaźnik rozwoju osobowości*, Toruń 1987.
- M. Gołaszewska, *Istota, istnienie wartości*, Warszawa 1990.
- B. Hołyst, *System wartości i zdrowie psychiczne*, [w:] B. Hołyst [red.], *System wartości i zdrowie psychiczne*, Warszawa 1990, s. 1-46.
- C. Kluckhohn, *Values and values orientations In the theory of action: An exploration In definition and classification*, [w:] E. Shils, T.

- Parsons [red.], *Toward a general theory of action*, Cambridge, MA, 1951/1961.
- S. Konstańczyk, *Internalizacja wartości moralnych*, Słupsk 2000.
- E. Martynowicz, *Wartości oraz ich wpływ na działanie*, [w:] E. Martynowicz [red.], *Motywy, cele, wartości. Przyczynek do zrozumienia stanu ducha i stanu umysłu współczesnych Polaków*, Kraków 2004, s. 53-81.
- A. H. Maslow, *W stronę psychologii istnienia*, Warszawa 1986.
- M. Misztal, *Problematyka wartości w socjologii*, Warszawa 1980.
- P. Oleś, *Z badań nad wartościami i wartościowaniem: niektóre kwestie metodologiczne*, *Roczniki Psychologiczne*, 2002, 5, s. 53–73.
- K. Ostrowska, *W poszukiwaniu wartości*, Gdańsk 1994.
- C. R. Rogers, *Sposób bycia*, Poznań 2002.
- M. Rokeach, *The nature of human values*, New York 1973.
- M. Rokeach, *Some unresolved issues in theories of beliefs, attitudes and values*, [w:] M. M. Paga [red.], *Nebraska Symposium on Motivation 1978*, Lincoln, Nebraska 1978.
- J. Rudniański, *Zagadnienia kryteriów moralnych we współczesnym świecie*, [w:] B. Hołyst [red.], *System wartości i zdrowie psychiczne*, Warszawa 1990.
- M. Scheler, *Resentiment a moralność*, Warszawa 1977.
- S. Schwartz, *Wartości*, [w:] A. S. R. Manstead, J. Czapiński [red.], *Encyklopedia Blackwella. Psychologia społeczna*, Warszawa 2001, s. 701–704.
- S. H. Schwartz, W. Bilsky, *Toward a universal psychological structure of human values*, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1987, 53 [3], s. 550–562.
- S. H. Schwartz, L. Sagiv, K. Boehnke, *Worries and Value*. *Journal of Personality*, 2000, 68 [2], s. 309–346.
- A. B. Stępień, *Wstęp do filozofii*, Lublin 1995.
- Wł. Tatarkiewicz, *O szczęściu*, Warszawa 2008.

ABSTRACT

VALUES FROM A PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE — THEORETICAL OVERVIEW

The paper attempts to recognize the values from the psychological perspective. It focuses on the description of this multifaceted concepts and attempts to define and operationalize the values and their systems together with hierarchies and indicate their impact on individuals and society. Paper tends to subjective analysis and individual approach to values. It describes their meaning and importance for the proper human mental development and their impact on achieving optimal well-being. Paper presents theories of value in conceptualization of Scheler, Rokeach, Kluckhohn and Schwartz and attempts to identify integrative approach and the application of the values theory in axiotherapy.

KEYWORDS: values, psychology, theories of value, the hierarchy of values, axiotherapy

SŁOWA KLUCZOWE: wartości, psychologia, teorie wartości, hierarchia wartości, aksjoterapia